

Avtohtonost in neteritorialnost narodnih skupnosti v Sloveniji

Deseta obletnica Deklaracije.

Dne 1. februarja 2011 je Državni zbor Republike Slovenije z nad-dve-tretjinsko večino vseh poslancev sprejel Deklaracijo o narodnih skupnostih (NS) bivše skupne države v Sloveniji. Kot pobudnica in v dveletnem procesu soustvarjalka njenega nastajanja se odločno pridružujem mnenju, da je bilo, po prejšnjih dveh desetletjih izmikanja države od odgovornosti do dejanskih a nepriznanih narodnih manjšin v Sloveniji, v zadnjem desetletnem družbenem obdobju realno pričakovati, da se bo to odprto družbeno vprašanje vendarle tudi pravno uredilo. Temu je izrecno napotovala tudi Deklaracija. Ampak ta ostaja še danes mrtva črka na papirju, pravzaprav priročni paravan za manipuliranje, če treba oblastem kdaj kaj odgovarjati navzven, znotraj države pa jim Deklaracije itak ni treba jemati resno.

Kot nasprotnik ustreznega reševanja te tematike se je v tem zadnjem desetletnem obdobju izkazala večinska politična oblast. Pričakovane podpore ni bilo niti s strani uradno neodvisnih institucij, kot sta varuh človekovih pravic in zagovornik načela enakosti, del strokovne sfere, zlasti v liku državnega Inštituta za narodnostna vprašanja, pa je argumentirani dialog zavračal. Odgovarjali so ali se izgovarjali, da gre za zadevo »politične« narave, ki je v pristojnosti Državnega zbora in je odvisna od politične volje poslancev. Ker je narodnomanjšinska tematika ustavna materija, in če ne upoštevamo ustavne možnosti neposrednega odločanja ljudstva na referendumu-plebiscitu, kot je bil tisti pred okroglo 30 leti, je seveda res da naj bi imeli poslanci zadnjo besedo. Dve-tretjinska poslanska večina, nujna za vsako predlagano spremembo/dopolnitev ustave, je v obravnavanem primeru zato sama po sebi formalno nesporna predpostavka. Sporna je »le« vsebinska narava predmeta obravnave in posledično metodološko vprašljiva prvina »politične volje« poslancev Državnega Zbora.

Že omenjene institucije ti. kolektivnih statusnih pravic teh neustavnih narodnih skupnosti, ki jim v sedanjih dejanskih družbenih okoliščinah treba priključiti samo še nemško govorečo skupnost, kajti še drugih dejanskih narodnih skupnosti v Sloveniji enostavno ni, se ne ali se premalo zavedajo dejstva, da spadajo te in take pravice med temeljne človekove pravice. Spadajo torej na »naravni« družbeni teren, kjer politika načeloma ne bi smela imeti predominantne vloge. Slovenska ustava iz leta 1991 v svojem drugem poglavju vključuje narodno manjšinske pravice med človekove pravice in temeljne svoboščine ter jim namenja 6 členov. V čem je potem sploh problem? Preprosto, v ustavno sprejetem kriteriju negativne selekcije, po kateri je ustavni status arbitrarno, to je politično, priznan trem, preostalim šestim oz. sedmim, prav tako dejanskim manjšinam/narodnim skupnostim, pa ne.

Ustava in stroka.

Uradna stroka ne bi bila uradna, in tako z državnim denarjem financirana, če ne bi zagovarjala veljavnega ustavnega modela na področju narodnomanjšinske ureditve. Toda prav na tem področju je ustava vsebinsko izrazito neadekvatna in za časom. Krčevito se oprijemlje prvine samo ti. avtohtonosti kot brezpogojnega imperativa, ki se nanaša na administrativno točno določeno ozemlje bivanja italijanske in madžarske NS, medtem ko je za romsko etnično skupnost ta

avtohtonost lahko le delna ali nedokazljiva ter ni bila in ni pogoj za njeno imenovanje in vključevanje v ustavo leta 1991. Hkrati pa je uradno zatrjevana neavtohtonost tak in tisti odločilni dejavnik, ki avtomatično preprečuje drugim narodnim skupnostim uveljavljanje statusa »manjšine«. Slovenski državljani po etničnem izvoru z območij bivše SFRJ, ki so njihovi pripadniki, so, kljub že stoletju uradnega sobivanja na Slovenskem, še danes v Sloveniji lahko samo »priseljenci«.

Toda za določanje dejanske družbene vsebine neke državljanske etnične manjšine v razmerju do etnično večinske populacije in ostalih etničnih manjšin v državi stalnega bivanja, edine in odločilne vloge nima in ne more imeti element avtohtonosti, še enkrat, nekega izrecno določenega omejenega ozemlja v državi. Ta družbeni element je sicer nesporno pomemben, ni pa najpomembnejši in ne bi smel biti izključujoč. Najpomembnejšo in odločilno svojstvo narodnostne manjšinskosti velja, strokovno nujno, enačiti z objektivnimi karakteristikami manjšinskega dela slovenskega državljanskega korpusa populacije, ki se subjektivno zavestno opredeljuje kot narodnostno posebna (manjšinska) skupnost, katere matični narod živi v sosednji ali drugi državi.

Pripadnice in pripadniki manjšin so kot slovenski državljani sestavni del družbenega korpusa slovenske nacije. Ni slovenska nacija samo slovenski narod, ki si je po skoraj dveh stoletjih stalnih kulturnih in političnih prizadevanj ter tudi oboroženih bojov uspel ustvariti lastno, slovensko državo. Seveda je Slovenija slovenska država, etnično večinska slovenska država. V etnično prebivalstvenem pogledu pa jo so-tvorijo tudi tri uradne etnične manjšine in po državni osamosvojitvi (ob nekem številu slovenskih državljanov zelo različnega etničnega izvora), še sedem drugih neuradnih samostojnih etničnih skupnosti. V prihodnjih nekaj generacijah bodo, slej ali prej, pripadniki slednjih opazno in neopazno preraščali v organsko sestavino slovenske jezikovne družbene strukture, sčasoma in postopoma bodo ponotranjili slovenstvo, vrasli v nevidno tkivo slovenskega naroda. To se bo dogajalo znatno prej, če bodo v sedanjem času in v okoliščinah integrativnega spoštljivega obojestranskega razmerja med večino in manjšinami, deležni spontanih, družbeno naravnih tokov mirnega, mehkega a težko izogibljivega procesa, ki si ga, čeprav dokaj neustrezno, predstavljamo pod strokovno obsoletnim nazivom narodnostne asimilacije. Namreč, poleg globalnega usihanja pomena izrecno etničnega podstata družbene realnosti, vezanega neprimerno bolj na Evropo kot na recimo Azijo ali Afriko, doživlja dejanski etnos, kot sicer še nadalje v 21. stoletju eno temeljnih človekovih svojstev, tudi novo notranjo stratifikacijo, še posebej karakteristično za manjšinske narodne skupnosti, v katerih si posamezniki oblikujejo slojevitejšo etnično identiteto, primerno sodobnejšim trendom. Prav take procese med manjšinci lahko raziskovalci že dlje opazujemo tudi na primer med slovenskimi zamejci.

Klasična enovitost etnosa kot njegova prvotna temeljna prvina se zlasti v multietničnih okoljih, ki danes v Evropi izrazito prevladujejo, po eni strani krepi, po drugi pa tudi šibi. Krepi se, ker se skoraj večinoma izboljšujejo pogoji za ohranjanje in razvoj narodno in jezikovno manjšinskih skupnosti, a se hkrati tudi kakovostno spreminja, se postopoma nadgrajuje ali usiha, kar je povezano ne le z izjemno dinamiko svetovnega tehnološkega napredka in s transnacionalno globalizacijo družbenih odnosov, temveč tudi z močno prisotnim pojavljanjem ti. dvojne in večplastne etnične identitete v realnem življenju posameznikov. Oba ta

protislovna vzporedno potekajoča procesa sta odvisna od predvsem konkretnih okoliščin zadevnega širšega družbenega okolja.

Tak družbeni razvoj tudi v Sloveniji ne bi bil in ni nič specifičnega, temveč je bolj ali manj zakonit trend, viden tako rekoč povsod drugje že v preteklosti in v sodobnih evropskih koordinatah, na primer tudi v slovenskem zamejstvu, kljub nespornemu dejstvu, da sta položaj in status vseh slovenskih zamejcev danes boljša kot kdaj koli v zgodovini. Medtem ko je proces ohranjanja klasičnih vzorcev etnične identitete bolj subjektivne narave, v procesu razkrajanja njene enovitosti sodelujejo predvsem zunanje, objektivne okoliščine. Ob večjem ali manjšem ravnotežju obeh sklopov konstitutivnih dejavnikov, kot ga v Evropi poznamo danes, lahko trdno sklepamo, da bodo klasična manjšinska vprašanja tudi v prihodnje še zelo aktualna.

Dopolnilni ustavni model narodne manjšinskosti.

Slovenski narod in slovenska nacija sta komplementarno močni družbeni danosti, katerih nadaljnji vzajemni razvoj velja zavestno krepiti. V okviru Evropske unije (EU) je, kot kaže, to mogoče. S tem v zvezi ostaja v sami Sloveniji vprašanje pravne ureditve medetničnih družbenih razmerij še nadalje odprto. Je pa vzpodbudna ugotovitev, da je vendar enostavno in hitro rešljivo, in to v dobrobit vseh slovenskih državljanov, slovenske države in slovenske nacije in, navsezadnje, samega slovenskega naroda.

V kontekstu že povedanega je, ob predpostavki spoštljivih družbenih odnosov med vsemi dejanskimi narodnimi skupnostmi, treba vzpostaviti dvojni model, natančneje, še en model manjšinskega varstva, s katerim je mogoče ustrezno urediti to področje v celoti za daljše, vsaj več-desetletno obdobje. Prvi model že imamo, je znan in je ustaven. Drugega pa velja določiti na novo. Z njim urejamo položaj in status sedmih še preostalih neustavnih dejanskih manjšin v Sloveniji, ki v tekočem trenutku niso deležne sploh nikakršne pravne regulative.

To storimo najprej tako, da v drugo poglavje ustave simbolno dopišemo tudi njihova kolektivna imena. Skupaj s temi imeni pa, zaradi dejansko različnih bivanjskih okoliščin med avtohtonima narodnima skupnostma (ANS) in temi »novo-vpisanimi« narodnimi skupnostmi, slednje opredelimo kot neteritorialne narodne skupnosti (NNS). Takšno poimenovanje, lahko v danem družbenem kontekstu ocenimo kot edino tudi strokovno relevantno, vsekakor pa najbolj ustrezno vsebinski razliki med prvima in drugimi. Na tem konceptu zasnovan novi (drugi) model narodnomanjšinske pravne ureditve načelno omogoča, po eni plati, enako medsebojno družbeno vrednotenje kolektivnega dostojanstva vseh manjšinskih narodnih skupnosti v Sloveniji in, po drugi plati, s strani države racionalno različno obravnavo položaja enih in položaja drugih. O tej legitimno in legalno različni obravnavi je bilo strokovno v Sloveniji že veliko objavljenega, pri čemer se je izkazalo, da bi bil sklop tem drugim dodeljenih manjšinskih pravic v vsakem oziru skromnejši in sorazmerno precej manj finančno obremenjujoč, kot so za takšno stanje znani podatki pri že ustavnih NS.

Ob tem kaže spomniti na večje število odločb Ustavnega sodišča Republike Slovenije (US RS), v katerih US zavrača individualne ali kolektivne ustavne pritožbe in pobude, ki se sklicujejo na neenako obravnavo zakonskih in drugih aktov v razmerju do ustavnega načela enakosti pred zakonom (na primer v plačnem sistemu med javnim in zasebnim sektorjem ali ob upokojevanju glede na

osebno okoliščino spola). Zakaj je US nedavno o tej tematiki lahko avtomatično zavrglo legalno vloženo pobudo za oceno same notranje konsistentnosti ustave kljub argumentirano kontradiktorni vsebini več ustavnih členov? Odgovor Ustavnega sodišča je preprost in seveda pričakovan. Namreč zato, ker je »ena od procesnih predpostavk za začetek postopka pred US pristojnost US« in ker »med njimi ni pristojnosti za ocenjevanje ustreznosti ustavne ureditve in medsebojne skladnosti določb ustave«. Da, to drži, drži pa tudi dejstvo, da so pristojnosti US ustavno določene še leta 1991 in vsebinsko pozneje nikoli več. In ker, res, pred vstopom v EU, RS ni izpolnjevala vseh obveznih kopenhagenskih kriterijev, zlasti ne na področju obravnave manjšinskih pravic, je njeno vključevanje v EU izvedeno, ne da bi bil nujen ustavni vpis morebitnih sprememb pristojnosti US.

Sklep.

Poleg že dosedanjega ustavnega modela avtohtonih narodnih skupnosti (ANS) bi z uvajanjem v Sloveniji vsebinsko novega, dodatnega ustavnega modela manjšinske ureditve v liku neteritorialnih narodnih skupnosti (NNS), hkrati uresničili tudi zelo pomembno formalno, namreč razlikovalno poimenovanje med enimi (ANS) in drugimi (NNS) dejanskimi manjšinami. Tako bi bilo/bo mogoče zapreti vakuum, ki zaradi v nebo vpijoče družbene nesorazmernosti na obravnavanem tematskem področju, bremeni družbeno sceno že skoraj tri desetletja.

V Ljubljani, 26.11.2020
Bukić, znanstvena svetnica

dr. Vera Kržišnik-